

Klassiker och andra bokserier. En typografisk återblick.

Föreläsning på Kungl. biblioteket den 14.2.2009 av Leif Thollander

Inledning

Min avsikt är att med utgångspunkt från den tyske typografen Jan Tschicholds gärning belysa den skönlitterära bokens typografiska utveckling i västeuropa och USA mellan 1948 och 1968. Det finns förvisso många sätt att närma sig ämnet, men här ligger tyngdpunkten på klassikerserien i dess traditionella form med det underförstådda anspråket att bättre än den 'modernistiska' formen förmedla de stora berättarnas verk. Kan vi se någon gemensam boktypografisk grundhållning i dessa serier? Är de värda att studeras och vidareutvecklas i dagens yrkesutbildningar? Följdfrågan är givetvis om *förlagen* fortfarande tror på behovet av klassikerserier..

Vad är typografi?

Konsten att med hjälp av arrangerade tryckbokstäver och andra tecken åskådliggöra tankar och känslor för ögat.

Vad är en bok?

En bärbar behållare av en serie tryckta och bundna sidor som genom tid och rum bevarar, framlägger och förmedlar kunskap till den läskunnige.

Vad är en klassikerutgåva?

En enhetligt gestaltad bokserie som genom ett omsorgsfullt val av format, typsnitt, typografi, papper, tryck och binderi åskådliggör de stora författarnas och tänkarnas verk i för handen och ögat funktionella och vackra volymer. I den begränsade upplagan är klassikern utförd som hårdband i plantryck på obestruket finpapper, i den massproducerade pocketutgåvan utförd som mjukband i rotationstryck på obestruket, sugande papper.

Vilka bokformat har använts?

Bra klassikerformat går tillbaka till renässansens och barockens sydeuropeiska bokproportioner, t.ex. 3:5 som i Grates *Moderna Klassiker* (120 x 200 mm) och *Månpocket* (110 x 178 mm), eller 5:8 som i Baselförlaget *Birkhäusers klassiker*, utformad av Jan Tschichold (120 x 192 mm) och *Svalans lyrikklubb* (125 x 200 mm). Den senare proportionen har även det svenska stora romanformatet (135 x 210 mm). Dessa format ligger bra i handen och kan läsas utan stöd.

Vilka typsnitt användes?

I början av 1900-talet togs i England de första stegen mot en reformering av den industriella bokproduktionen. En pådrivande faktor var Arts and Crafts-rörelsen och dess betoning av typografins hantverksmässiga rötter. Men de typsnitt man favoriserade var mestadels kontrastrika repliker av Caslon, Bell och Didot som Modern 1 (1900), Modern 7 (1902) och Scotch Roman (1906) – med andra ord vertikalantikvor som på grund av alltför stora kontraster mellan grundstreck och hårstreck är olämpliga för återgivning av skönlitterär text.

En radikal förbättring av läget skulle dock inledas med typografihistorikern *Stanley Morison* (1889–1967) som i egenskap av rådgivare anställdes vid det engelska typgjuteriet Monotype Corporation 1922. I Morisons program ingick att med utgångspunkt från originaltryck återskapa en rad av västerlandets främsta äldre typsnitt för att med hänsyn till modern tryckteknik och bättre pappersorter skapa förutsättningar för en läsvänlig texttypografi. En kronologisk lista på vad som genomfördes vid företaget fram till Morisons avgång i slutet av 1950-talet visar hur banbrytande denna insats måste anses vara:

1922 Bodoni (1700-tal. Slutarbete påbörjat 1921).

1922 Garamond (1500-tal. Jannon).

1923 Poliphilus/Blado kursiv (1400–1500-tal).

1923 Cochin (1700-tal).

1923 Baskerville (1700-tal).

1925 Fournier (1700-tal).

1929 Centaur (1400-tal. Jenson).

1931 Bell (1700-tal).

1933 Walbaum (1800-tal).

1935 Van Dijk (1600-tal).

1937 Bulmer (1700-tal).

1938 Ehrhardt (1600-tal. Kis).

Jämsides med dessa nyskärningar av äldre typsnitt lanserade Morison ett antal typsnitt skapade av samtida typsnittstecknare; Emerson (Joseph Blumenthal), Gill Sans, Perpetua, Joanna (Eric Gill), Goudy Old Style, Goudy Modern (Frederick Goudy), Lutetia, Romulus (Jan van Krimpen), Dante (Giovanni Mardersteig) och Times New Roman (Morisons eget).

En av dem som tidigt, från sin plats som ansvarig för Baselförlaget Birkhäusers klassikerutgivning, insåg värdet av Morisons insats var *Jan Tschichold* (1902–1974). Som chefsformgivare vid Penguin Group under åren 1947–49 blev Monotypesnitt (Bembo, Caslon, Garamond, Gill Sans, van Dijk, Ehrhardt, Caslon, Baskerville, Clarendon och Walbaum) hans och assistentens Erik Ellegaard Frederiksen dagliga verktyg.

Själv var Tschichold väl bevandrad i den massproducerade bokens typografiska form. I en rad skrifter och artiklar som spreds västeuropa runt (bland annat i *Svensk Typografitidning*) under 1930- och 40-talen, beredde han marken för den klassiska syn på boktypografi för litterär text som blivit något av en riksläkare för nutidens boktypografer. Hit hör bokformat enligt Fibonacchiserien, motsvarande satsytor med proportionella marginaler; axialt placerade rubriker; naturvitt obestruket inlagepapper och minutiös kontroll av den löpande textens typografiska detaljer. Flera boktitlar på svenska ur hans hand har behållit sin aktualitet:

Typografisk gestaltning. Stockholm: (Trol. Skolan för Bokhantverk) 1937.

God och dålig typografi. Göteborg: Wezäta 1947.

Vad var och en bör veta om boktryck. Stockholm: Grafiska konstanstaltens
Tryckeri AB 1952.

I bokens tjänst. Köpenhamn: Forening for Bokhaandverk 1951.

Bokens proportioner. Göteborg: Wezäta 1955.

Ändamålsenliga och vackra trycksaker genom god typografi.
Stockholm: Bonniers 1965.

I rättvisans namn bör även andra av 1900-talets boktypografiska pionjärer nämnas: Daniel Berkely Updike, Giovanni Mardersteig, Bruce Rogers, Francis Meynell, William S. Dwiggins. Bland arvtagarna kan man nämna: C. Volmer Nordlunde, Viggo Naae, Leif Thomsen, Austin Grandjean (Danmark); Gotthard de Beauclair, Richard von Sissofsky, Wolfgang Thiessen (Tyskland); Max Caflisch (Schweiz); John Randle, John McConnell och Hans Schmoller (England); John S. Fass, Harry Duncan och Jack Werner Stauffacher (USA); Valter Falk, Karl-Erik Forsberg, Vidar Forsberg, Stig J. Hedén, Arne Heine, Harry Kumlien, Bo Lindberg, Olle Svensson (Sverige).

I det följande tar jag upp några trådar som visar hur den typografiska väven i västeuropeiska och US-amerikanska bokserier efter hand utvecklade sig från åren efter andra världskriget fram till slutet av 1960-talet. Det är den blytryckta boken så som den kom att fulländas före teknikbytet till filmsättning och offsettryck. Influensen från Jan Tschichold är påfallande.

Brittiska klassiker

The Albatross Modern Continental Library. *The Albatross book of living prose.* Verona: Mondadori 1947. Format; 108 x 172 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturfärgat bokpapper. Typografi: Giovanni Mardersteig, av Jan Tschichold högt uppskattad tysk förebild. Typsnitt: Monotype Bembo 9/11pt. Hårdband: 1 mm pärmapp, blindpräglad pärmöverdrag av lanelltyp och ryggtitel i varmpräglad matt silverfolie. Skyddsomslag i tvåfärgstryck med text i Tempoversaler inom tredubbla ramar. Serien salufördes på kontinenten strax före, under och en kort tid efter andra världskriget i syfte att motverka det nazityska kulturinflytandet bland annat av Norstedts i Stockholm men fick, p.g.a. handelsöverenskommelser, ej införas i det brittiska imperiet eller USA.

Collins Classics Series. Sir Walter Scott: *Ivanhoe.* London: Collins Clear-Type Press 1953. Typografi: Anonym. Format: 110 x 174 mm. Trådbunden inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Anonym. Typsnitt: Monotype Garamond 9 på 9 1/2 pt med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband: 1,5 mm pärmapp, pärmöverdrag av mörkblå buckramklot och ryggtitel i matt guldfolie. Liksom följande bok ett exempel på traditionell brittisk typografi med förkärlek för versalrubriker och dubbelt ordmellanrum efter punkt i löpande text.

The World's Classics. Herman Melville: *Moby Dick.* Oxford: Oxford University Press 1952. Format: 90 x 150 mm. Trådbunden inlaga: 40 g naturvitt bibelpapper. Typografi: Anonym, reviderad efter originalupplagan 1902. Typsnitt: Monotype Baskerville 9 på 9 1/2 pt. Hårdband: 1,5 mm pärmapp, pärmöverdrag av mörkblå, blindpräglad buckramklot och ryggtitel i matt guldfolie. Skyddsomslag: tvåfärgstryck med Baskervilletypografi och ämnestrogen tuschteckning.

US-amerikanska klassiker

The Peter Pauper Classics. Daniel Defoe: *The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe*. New York: The Peter Pauper Press 1954. Format: 155 x 245 mm. Trådbunden inlaga: 90 g handgjort, naturvitt bokpapper. Typografi: anonym. Typsnitt: Linotype Janson 12/13 1/2 p (text) och ATF Caslon 32 p handsats (rubriker). Illustrationer: Richard Floethe. Hårdband: 2 mm pärmapp med pärmöverdrag av 130 g ljusockra, matt obestruket papper med mönstrat, mörkgrönt och rödbrunt påtryck och rygg med 120 g rödbrun linneklot. På ryggen handklistrad etikett av 130 g matt, obestruket ljusockra papper med påtryckt ryggtext i Jansontypografi i mörkgrönt och svart. Kasett: 1 mm pärmapp med överdrag av 130 g matt, obestruket, mörkgrönt broschyrpapper. Framsidesetikett: 130 g matt, obestruket naturfärgat bokpapper med påtryckt text i 20 och 26 p Janson samt illustration i mörkgrönt och rödbrunt. Denna bibliofila, pastischerande bokserie, med en osedvanligt moderat prissättning, publicerades mellan slutet av 1940-talet och början av 1950-talet i olika format med olika illustratörer. Enligt vad Arne Heine berättat var den hans främsta inspirationskälla för en serie lyrikböcker från Natur och Kultur som kom ut under samma tidsspann.

The Library of America. William Faulkner: *Novels 1930–35*. New York: Literary Classics of the United States 1983. Format: 124 x 198 mm. Trådbunden inlaga: 40 g obestruket, naturvitt, maskinglättat bibelpapper. Typografi: Bruce Campbell. Typsnitt: Adobe Galliard 10/11 1/2 pt, Hårdband: rak rygg med 0,6 mm pärmapp, överdrag av 130 g bourdeauxröd Brilliantaklot och guldpräglad Galliard-typografi mot svart foliepräglad ryggfält. Försätts: 130 g obestruket naturfärgat papper med

ensidigt tryck i bordeauxröd tonplatta med negativt urtag för mönstertryck av förlagets märke, röd/vita kapitalband och märkband i bourdeauxrött siden.

Skyddsomslag: 130 g högbestruket vitt papper med negativ Galliard-typografi och kalligraferat författarnamn av Gun Larsson, tonbild av författaren samt varmröda och mörkblå dekorlinjer.

Schweiziska klassiker

Manesse Bibliothek der Weltliteratur. Herman Hesse: *Der Steppenwolf*. Zürich:

Manesse Verlag, Conzett & Huber 1947. Format: 90 x 150 mm. Trådbunden inlaga:

40 g obestruket naturvitt bibelpapper. Typografi: Rudolf Hostettler (?). Typsnitt:

Monotype Garamond 9/11 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband:

0,8 mm pärmapp, pärmöverdrag av svart, blindpräglad buckramklot och ryggtitel

präglad i matt guldfolie. Skyddsomslag i tvåfärgstryck med svart Garamondtypografi

och sepiafärgat författarporträtt i halvtonskliché.

Die Bibliothek des Morgenlandes. G.E. von Grunebaum: *Der Islam im Mittelalter*.

Zürich: Artemis Verlag 1963. Format: 100 x 170 mm. Trådbunden inlaga: 70 g

obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Förlaget. Typsnitt: Monotype Bembo

9/12 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband: 1 mm pärmapp,

pärmöverdrag av ljusgrå sidenväv och präglad ryggtitel i matt guldfolie mot präglad

mörkbrun ryggspegel. Skyddsomslag saknas.

Jan Tschicholds klassiker

Birkhäuser-Klassiker. Johann Wolfgang von Goethe: *Faust*. Basel: Birkhäuser

Verlag 1944. Format: 120 x 190 mm. Trådbunden inlaga: 40 g obestruket naturvitt

bibelpapper. Typsnitt: Monotype Bembo 9/11 didotpunkter Roman, Italic Narrow

med 1/4 fyrkants utslutning. Halvfranskt hårdband: 1 mm pärmapp, pärmöverdrag av mönstrat papper, mörkgrön klotrygg medpräglad ryggtitel i matt guldfolie motpräglad svart ryggspegel. Skyddsomslag i 100 g naturvitt bokpapper med text i Jansontypografi, ornamenterad ram och förlagsmärke i svart.

The Penguin Shakespeare William Shakespeare: *Hamlet, Prince of Denmark*.

Harmondsworth: Penguin Books 1948. Format: 110 x 180 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket naturvitt bokpapper. Typsnitt: Monotype Bembo 10/12 pt rak, kursiv, gemensiffror och kapitäl med 1/4 fyrkants utslutning. Mjukband: 170 g bestruken höglättad vit omslagskartong med text i mörkerödmönjertypografi, svart ram med negativ handgraverad text och svart trägravyr av Reynold Stone.

The Penguin Poets. Ed. Henry Meikle & William Beattie: *Robert Burns*.

Harmondsworth: Penguin Books 1953. Format: 110 x 180 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket, naturvitt bokpapper. Typografi: Hans Schmoller efter Jan Tschicholds förlaga. Typsnitt: Monotype Caslon 9 1/2 på 10 1/2 pt rak, kursiv, versalsiffror och kapitäl med 1/4 fyrkants utslutning. Mjukband: 170 g matt ljusgrön omslagskartong, ornamenterad ram och förlagsmärke i mättad grönt samt text i svart Caslontypografi.

The Penguin Classics. Aubrey de Selincourt (trans.): *Herodotus. The Histories*.

Harmondsworth: Penguin Books 1954. Format: 110 x 180 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket, naturvitt bokpapper. Typografi: Hans Schmoller efter Jan Tschicholds förlaga. Typsnitt: Bembo 9/11 pt med 1/4 fyrkants utslutning. Mjukband: 170 g vit mattglättad omslagskartong med sepiaabrun utfallande ram och text i svart Perpetuatypografi omgiven av en svart ornamenterad ram.

The Penguin Classics. *Fables of Aesop*. Harmondsworth: Penguin Books 1964.

Format: 110 x 180 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket, naturvitt bokpapper.

Typografi: Hans Schmoller efter Jan Tschicholds förlaga. Typsnitt: Monotype

Poliphilus 10/13 pt med 1/4 fyrkants utslutning. Mjukband: 170 g vit högglass-

bestruken omslagskartong i 4-färgstryck. Svartvita illustrationer av Brian Robb.

Tyska klassiker

Gesammelte Werke in Einzelausgaben. Hermann Hesse: *Prosa auf dem Nachlass*.

Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1965. Format: 108 x 182 mm. Trådbunden

inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi och band: Hermann Zapf.

Typsnitt: Linotype Janson 10/12 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband:

1 mm pärmapp, pärmöverdrag av ljus blågrå sidenväv med guldpräglad ryggtext

mot ryggspegel av svart folie samt omväxlande gudpräglade enkel- och

dubbellinjer. Skyddsomslag saknas.

Insel-Bücherei 1056. Georg Büchner: *Woyzeck*. Leipzig: Insel-Verlag Anton

Kippenberg 1984. Format: 120 x 182 mm. Trådbunden inlaga: 70 g obestruket

naturvitt offsetpapper. Typografi: Druckwerkstätten Stollberg enligt Jan Tschicholds

sättningsregler. Typsnitt Typoart Garamond 9/11 didotpunkter med 1/4 fyrkants

utslutning. Pappband: 1 mm pärmapp med brunmönstrat pärmöverdrag av Günter

Blochberger och Garamondtypografi på framsidans och ryggens klistrade etiketter.

Inselböckerna har bevarat sin typografiskt höga standard alltsedan tillkomsten 1901.

Som ett kuriosum kan nämnas att serien efter andra världskriget, tack vare kollegialt

samarbete, kunde utges parallellt i de båda tyska staterna, och fortsätter i denna anda

än idag. I Västtyskland produceras Insel-Bücherei, numera som en relativt själv-

ständig del av Suhrkamp Verlag i Frankfurt am Main. I Inselböckerna fann Jan Tschichold förlagan till sina King Penguins.

Die bibliophilen Taschenbücher. Hans Adolf Halbey (utg.): *Museum der Bücher*. Dortmund: Harenberg Kommunikation 1986. Format: 120 x 175 mm. Trådbunden inlaga: 100 g mattbestruket naturvitt offsetpapper. Typografi och band: Dieter Lincke. Typsnitt: Monotype Baskerville 9/ 11 1/2 pt med 1/3 fyrkant utslutning. Mjukband: 175 g bordeauxfärgad matt kartong med linnestruktur och negativ text, på framsidan försedd med en handklistrad 4-färgsetikett med svart boktitel i Baskervilleversaler.

Italienska klassiker

I Meridiani. Johann Wolfgang Goethe: *Faust*. Verona: Arnoldo Mondadori 1976. Format: 100 x 165 mm. Trådbunden inlaga: 40 g naturvitt bibelpapper för offsettryck. Produktion: Officine Grafich di Verona. Typsnitt: Stempel Garamond 9/10 1/2 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband: 0,6 mm pärmapp, pärmöverdrag av svartfärgat läder med guldpräglad text och dekor på ryggen, samt grönvita kapitalband och ljusgrönt snitt på inlagans överdel. Levereras i 170 g mattglättad kassett med svartvit reproduktion av författarporträtt.

Biblioteca Adelphi. Ihara Saikaku: *Cinque donne amoroze*. Milano: Adelphi Edizioni 1979. Format: 140 x 220 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt bokpapper för offsettryck. Produktion: Franco Battaia, Rozzano. Typsnitt: Monotype Baskerville 10/12 1/2 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Mjukband: 225 mm matt naturvit omslagskartong och 120 g skyddsomslag i 4-färgstryck och svart

Baskervilletypografi på gultonad utfallande bottenplatta.

La Biblioteca di Babele. Oscar Wilde: *Il delitto di Lord Arthur Savile*. Parma: Franco Maria Ricci editore 1981. Format: 120 x 220 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt offsetpapper. Typografi och band: Franco Maria Ricci. Typsnitt: Bauer Bodoni 14/16 didotpunkter med 1/3 fyrkant utslutning. Mjukband: 170 g grågrön Fabriano omslagskartong. Skyddsomslag 140 g grågrön Fabriano med bild i 4-färgstryck och typografi satt med originaltyper från Bodonimuseet i Parma.

Franska klassiker

Bibliothèque de la pléiade. Edgar Allan Poe: *Oeuvres en prose*. Paris: Éditions Gallimard 1951. Format: 102 x 168 mm. Trådbunden inlaga: 40 g glättat obestruket bibelpapper med tvåfärgstryckt ingångsark och grönt snitt i överkanten. Sats och tryck: Normandie Roto Impression SA, Lonrai. Typsnitt: Caractères de l'Université 9/9 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband: 0,6 mm pärmapp och pärmöverdrag i svart kalvskinn med ryggtext och dekorlinjer i matt guldprägling; försatts i 120 g obestruket randat ljusgrönt bokpapper; grönvita kapitalband och gröna märkband. Skyddsomslag i 100 g transparent plastfolie med högglans. Banden levereras i kassett av 225 g högglättad, ensidigt bestruken omslagskartong med författarporträtt i svart och typografi i rött och svart.

Le club du meilleur livre. Raymond Radiguet: *Le diable au corps*. Paris: Le club du meilleur livre 1953. Format: 130 x 195 mm. Trådbunden inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper med tvåfärgstryckt ingångsark. Typografi och band: Jean Padoue. Typsnitt: Imprimerie Nationale Garamond 14/15 didotpunkter med 1/3 fyrkants utslutning. Hårdband: 2 mm pärmapp, pärmöverdrag av gråblå grov

linneklot med foliepräglad typografi i mönjerött och svart på framsida och rygg, rödvita kapitalband och märkand i rött. Försätts:130 g mattglättat papper med gråblått bildtryck.

Holländska klassiker

De russische bibliotheek. Anton P. Tsjechow: *Verzamelde Werken VII. Notities en brivien*. Amsterdam: G.A. Van Oorschot 1956. Format: 115 x 195 mm.

Trådbunden inlaga: 50 g obestruket, naturvitt, maskinglättat bibelpapper. Typografi och band: Helmut Salden. Typsnitt Monotype Bembo 9 1/2 på 11 1/2 p kägel.

Hårdband med rund rygg: 0,6 mm pärmapp, överdrag av sepiabrun silkesklot med guldpräglad text på framsida och rygg, naturvita kapitalband och 120 g naturvit försätts.

Danska klassiker

Gyldendahls bibliotek. Martin A. Hansen: *Lykkelige Kristoffer*. Köpenhamn:

Gyldendahls 1953. Format: 115 x 190 mm. Trådbunden inlaga: 70 g obestruket, naturvitt bokpapper. Typografi och band: Austin Grandjean Hårdband med rund rygg: 1,5 mm pärmapp, överdrag av bordeauxrött konstläder med guldpräglad ryggtext mot mossgröna ryggfält, naturvita kapitalband och 100 g antikrandat gultonad försätts.

Svenska klassiker

Panacheserien. Guillaume Apollinaire: *Dikter*. Stockholm: Albert Bonniers förlag 1952. Format: 120 x 195 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket vitt bokpapper. Typografi: Iwan Fischerström. Typsnitt: Intertype Bodoni. Mjukband: 175 g ensidigt mattglättad omslagskartong med Bodonitypografi och vinjett i svart inom

Ljusbrun utfallande ram. Denna serie, vars omslag sedan 1946 doppats i åtminstone sju olika färg- och formbad, omfattar i dag över 270 titlar med översättningar från 18 språk och utgör vårt lands främsta källa när det gäller både moderna klassiker och experimentell nutida skönlitteratur på hög nivå. Här kan man återfinna böcker av 21 nobelpristagare överförda till svenska av fler än 150 översättare.

Kokardserien. André Gide: *Jordisk föda*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

1947. Format: 120 x 192 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt

bokpapper. Typografi: Okänd. Typsnitt: Linotype Bodoni 10/14 didotpunkter.

Mjukband: 225 g obestruken naturvit omslagskartong med Bodonitypografi och trägravyr av Mark Sylwan i svart, symbol i rött och blått och ljusockra ram

Tidens ryska klassiker. Leo Tolstoj: *Polikusjka* och *Efter balen*. Stockholm: 1952.

Format: 116 x 178 mm. Trådbunden inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper.

Typografi och band: Stig J. Hedén. Typsnitt: Intertype Bodoni Book 9/12

didotpunkter. Mjukband: 250 g obestruken naturvit omslagskartong med 3 mm

formering, 130 g obestruket naturvitt skyddsomslag med Bodonitypografi och

illustration av Ulla Sundin i svart samt dekorativ ram i bordeauxrött. Serien inleddes

1944 med *Nikitas barndom* av Alexej Tolstoj.

Tidens tyska klassiker. Theodor Storm: *Pole dockspelare* och *Aquis submersus*.

Stockholm: Tidens förlag 1951. Format: 114 x 178 mm. Trådbunden inlaga: 80 g

obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Valter Falk & Stig J. Hedén. Typsnitt:

Intertype Baskerville 9/11 didotpunkter. Hårdband: 1 mm pärmpapp med överdrag

av 100 g chamoisefärgat Ingrespapper, roströd Baskervilletypografi och svart

illustration av Mark Sylwan. Serien inleddes omkring 1950 med *Den unge Werthers lidanden* av Johan Wolfgang von Goethe.

En bukett tysk lyrik. Stockholm: Natur och Kultur 1952. Format: 120 x 185 mm.

Trådbunden inlaga: 120 g extrafint obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Arne Heine. Typsnitt: Intertype Bodoni 10/13 didotpunkter. Hårdband: 1 mm pärmpapp och rak rygg. Överdrag: 130 g obestruket naturvitt papper med mönster av Henk Rispens och rak naturvit klotrygg med guldpräglad ryggtitel. Kasset: 1 mm papp med grågrönt tryck på 100 g obestruket papper, på framsidan en handklistrad etikett med Bodonitypografi och vinjett av Per Engström. Serien som introducerades 1949 omfattar ett tiotal titlar. Enligt Arne Heine kom inspirationen från det US-amerikanska förlaget Peter Pauper Press.

Tidens franska klassiker. Edmond de Goncourt *Dagbok från fransk-tyska kriget*.

Stockholm: Tidens förlag 1956. Format: 114 x 178 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Valter Falk & Bo Lindberg. Typsnitt: Intertype Garamond 9/10 didotpunkter. Mjukband: 250 g obestruken naturvit omslagskartong med 2 mm formering, 130 g obestruket naturvitt skyddsomslag med mönstrat påtryck i 4-färg och Garamondtypografi i djupgrönt. Serien inleddes 1950 med *Noveller* av Marcel Proust.

Tidens engelska klassiker. Georg Eliot: *När slöjan lyftes*. Stockholm: Tidens förlag

1956. Format: 114 x 178 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Valter Falk- Typsnitt: Intertype Baskerville 9/12 didotpunkter. Mjukband: 250 g obestruket naturvit omslagskartong med 2 mm formering, 130 g

obestruket naturvitt skyddsomslag med svart Baskervilletypografi och trägravyrer i av Reynolds Stone i svart resp rött.

Tidens amerikanska klassiker. George Washington Cable: *Kreolska dagar*.

Stockholm: Tidens förlag 1958. Format: 112 x 178 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Valter Falk: Typsnitt: Intertype Baskerville 9/11 didotpunkter. Mjukband: 250 g obestruken naturvit omslagskartong, med 2 mm formering. Skyddsomslag: 130 g obestruket naturvitt bokpapper med svart Baskervilletypografi, svartvit illustration och röd dekorram.

Vingserien. Sven Edvin Salje: *Livets gäster*. Stockholm: Vingförlaget 1955.

Format: 110 x 188 mm. Trådbunden inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Gudmund Nyström (?). Typsnitt: Linotype Garamond 9/12 didotpunkter. Hårdband: 2 mm pärmpapp med överdrag av mättad grön linneklot, guldpräglad ryggtext mot svart varmpressat ryggfält och vita kapitalband.

Kinesisk historia. Alf Henrikson & HwangTsu-Yü: *Kinesisk historia*. Stockholm:

Bonniers förlag 1967. Format: 135 x 212 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi och band: Vidar Forsberg. Typsnitt: Linotype Janson 10/12 didotpunkter. Illustrationer: Björn Berg. Hårdband: 2 mm pärmpapp med överdrag av 130 g Ingres tryckt i kinesiskt rött med övre och nedre bandkanter förstärkta med vit omönstrad Efallin, guldpräglad text på framsida och rygg och vita kapitalband. Skyddsomslag: 130 g obestruket vitt bokpapper med svartvit illustration, ryggefält i kinesiskt rött och guldpräglad text på framsida och rygg. *Kinesisk historia* är en fristående del av en serie historieböcker som Alf Henriksson skrev under 1960-talet; *Antkens historia* och *Svensk historia*, bägge i två band, *Etruskisk*

historia och *Byzantinsk historia*. Några av titlarna utges fortfarande, men sedan 1980-talet i repro från originalen och tryckta i offset. .

Tidens ungdomsklassiker. Mark Twain: *Tom Sawyer*. Stockholm: Tidens förlag 1969
Format: 135 x 205 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt bokpapper.
Typografi: Stig J. Hedén. Typsnitt: Intertype Bodoni 10/13 didotpunkter. Hårdband:
2 mm pärmapp med 4-färgstryckt mattlackat överdrag av 100 g linnepräglad Efallin
och vita kapitalband. Illustrationer och omslagsbild av Erik Palmqvist. Serien som
inkluderar *Robinson Crosoe*, *Hucklebery Finn*, *Gullivers resor*, *Den siste mohikanen*
och *Skattkamarön*, introducerades på marknaden 1950.

Folket i Bilds folkböcker. Jan Fridegård: *Lyktgubbarna*. Stockholm: Folket i Bilds
Förlag 1959. Format: 110 x 185 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket naturvitt
bokpapper. Typografi: ESSELTE. Typsnitt: Monotype Bembo 10/13 didotpunkter.
Hårdband: 3 mm pärmapp och överdrag av oxblodfärgat konstläder med guld-
präglad ryggtitel och röd vita kapitalband. Skyddsomslag: 130 g bestruket bokpapper
med omslagsbild av Torsten Århem. Denna bokserie, känd för sin popularisering av
de svenska proletärförfattarna, började utges i mitten av trettio-talet och såldes främst
via ombud på svenska arbetsplatser i upplagor som häftade eller inbundna ibland
kunde omfatta över 100 000 exemplar.

Levande litteratur. Hagar Olsson: *Träsnidaren och döden*. Stockholm: Natur och
Kultur 1959. Format: 105 x 172 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket
naturvitt bokpapper. Typografi: Olle Svensson. Typsnitt: Linotype Baskerville
9/12 didotpunkter. Hårdband: 2 mm pärmapp. Överdrag: 130 g bestruket naturvitt
bokpapper med mönster komponerat av Henk Rispen och guldpräglad ryggtitel.

Skyddsomslag: 130 g obestruket naturvitt papper med Baskervilletypografi och omslagsvinjett av Per Engström. Bokserien, som fortfarande utkommer, lanserades i början av 1950-talet.

Bonnierbiblioteket. Lars Ahlin: *Om*. Stockholm: Albert Bonniers förlag 1965.

Format: 120 x 185 mm. Trådbunden inlaga: 90 g obestruket naturvitt bokpapper med gråbått snitt på bokblockets överkant. Typografi: Herbert Lindgren. Typsnitt: Linotype Janson 9/11 didotpunkter. Hårdband: 2 mm pärmapp. Överdrag: 130 g mörkblått Ingrespapper med guldpräglad serienamn på framsidan och vit klotrygg med guldpräglad text mot Bordeauxrött ryggfält. Skyddsomslag: 130 g obestruket vitt offsetpapper med svart Jansontypografi mot utfallande heltäckande mättad varmgul kulörton. Bonnierbiblioteket lanserades i slutet av 1950-talet och kom att omfatta ett 200-tal titlar. Påfallande är den likhet skyddsomslaget återhållna formgivning har med Willy Fleckhaus design för Bibliothek Suhrkamp under samma tid.

Svalans lyrikklubb. Petter Berman (red.): *Engelsk lyrik*. Stockholm: Albet Bonniers förlag 1968. Format: 125 x 200 mm. Trådbunden inlaga: 130 g obestruket naturvitt bokpapper. Typografi: Vidar Forsberg. Typsnitt: Linotype Janson 10/13 didotpunkter. Kartonnage: 2 mm pärmapp med rak rygg. Överdrag: 130 g obestruken naturvit Ingres med påtryck på framsidan av boktitel i rödbrun Didot och ryggtitel i svart Janson. Serien inleddes med Karin Boyes *Till Dig* 1961 och kom att omfatta ett trettiotal titlar, var och en med en unik omslagsdesign mestadels av Vidar Forsberg.

Kammarbiblioteket. Bo Bergman: *Hjärtat*. Stockholm: Albert Bonniers förlag 1963.

Format: 95 x 164 mm. Trådbunden inlaga: 100 g obestruket naturvitt bokpapper.

Typografi: Vidar Forsberg. Typsnitt: Linotype Baskerville 9/13 didotpunkter.

Kartonnage: 2 mm pärmpapp med rak rygg. Överdrag: 130 g obestruket naturvitt papper med påtryck av Caslonornament i två färgtoner och guldpräglad Baskerville-typografi mot svarta foliefält på framsida och rygg. Skyddsomslag: 40 g transparent pergamyn.

Forumbiblioteket Tacitus: Annaler XI–XVI. Stockholm: Bokförlaget Forum 1978.

Format: 100 x 185 mm. Trådbunden inlaga: 80 g obestruket naturvitt offsetpapper med kulört snitt på bokblockets tre kanter. Typografi och band: Erik Ellegaard Frederiksen. Typsnitt: Monotype Times 8/10 didotpunkter. Hårdband: 1,5 mm pärmpapp. Överdrag: 130 g lackerat, obestruket, naturvitt offsetpapper med linjeramar och ornament tryckta i mörkblått samt ryggtitel präglad i blankt guld mot ryggfält i matt mörkblå folie. Skyddsomslag: 130 g obestruket naturvitt bokpapper med Timestypografi i svart tryck och ornament i kulört färgton. Forumbiblioteket introducerades i slutet av 1940-talet, både som hårdband och mjukband, men mest uppskattad blev det Tschichold-inspirerade utseende som serien i början av 1960-talet fick genom Frederiksens insats. Under 1970-talet omformades serien till pocktböcker med bibehållen typografi i inlagan men med omslag av Curt Göransson. I allt kom serien fram till sitt slut på 1990-talet att omfatta nära 200 titlar, mestadels klassiker från hela världen.

Strindberg i Aldus. August Strindberg: *Fadren, Fröken Julie*. Stockholm:

Bokförlaget Aldus / Bonniers 1961. Format: 110 x 185 mm. Limbunden inlaga: 80 g obestruket offsetpapper för rotationstryck.. Typografi och band: Vidar Forsberg. Typsnitt: Linotype Baskerville 9/11 didotpunkter. Mjukband: 200 g vit obestruken naturfärgad omslagskartong med vit och svart Baskerville-typografi mot ljus blåviolettera tonplattor på bågge sidor och rygg.

Slutord

Den exposé vi här tagit del av reser några frågor som jag gärna vill ställa till oss alla. Vadan detta intresse för bokserier från de stora förlagens sida? Vilken läsekrets riktade man sig till? Eller fanns det fler än en? Hur var avsättningen? Kanske kan man formulera svaren även politiskt-socialt. Under 1950-talet kunde en rad reformer med urprung i 1930-talets utredningar förverkligas. Vi såg välfärdsbygget resa sig som ett resultat av en historisk kompromiss mellan arbetarrörelsen och det privata näringslivet. Med tillkomsten av kollektivavtalen, trygghetslagarna och skolreformen ökade den fria tiden och vi kan tala om ett tillskott av bildning som kom att prägla inte bara medelklassen. Vi hade ingen teve men föreningslivet blomstrade och även arbetarklassen kunde tillgodogöra sig en djupare bildning, inte minst genom den fackliga och politiska rörelsens rikt varierande press, läsecirklar och egna bokförlag. Minns *Folket i Bild*-rörelsen, Litteraturfrämjandet, Tidens förlag och ABF. Vid sidan av de påkostade men begränsade klassikerupplagorna för den bildade medelklassen gavs utrymme för billighetsutgåvor med upplagor kring 50 000, inte sällan 100 000 exemplar. Det fanns med andra ord två läsekretsar för kvalitetsböcker; den ena med anspråk på nutida, gärna experimentell eller utländsk litteratur likt Panacheserien; den andra fylkande sig kring arbetarlitteraturen i bred mening och klassiker ur världslitteraturen. Gemensamma drag inte bara i svensk skönlitterär utgivning finner vi i det gradvisa anammandet av Jan Tschicholds syn på den skönlitterära bokens typografiska behandling, något som många av dagens äldre boktypografer uppmärksammat och funnit värd att förvalta. Men det är en annan historia.